

GAZSÓ FERENC

A Magyar Szocialista Párt és a parlamenti választások tanulságai*

1. A rendszerváltozás második kormányzati ciklusának végén több mint időszzerű áttekinteni azokat a makro- és mikrofejeményeket, amelyek egyrészt ezúttal is kormányváltáshoz vezettek, másrészt azonban amelyek során a hatalomból távozó szocialisták megőrizték korábbi szavazói támogatottságukat. Ha a választási vereség hátterét és okait mélyebben kívánjuk analizálni, akkor nem ragadhatunk meg az egyértelműen elhibázott kampánystratégia taglalásánál. A választási vereség alapvető okai ugyanis a társadalmi makrofolyamatokhoz vezetnek. Ennek megértése nélkül a Magyar Szocialista Párt (a továbbiakban: MSZP) aligha lehet képes egy olyan új társadalompolitikai stratégiát megalkotni, amely egyúttal a magyar viszonyoknak megfelelő szociáldemokrata vonalvezetés strukturális alappillére lehet.

2. Az elmúlt négy esztendőben az MSZP helyesen ismerte fel, hogy Magyarország mozgásterét és lehetőségszféráját a globalizációs folyamatok jórészt elháríthatatlan hatásai, továbbá az euro-atlanti integrációba való beilleszkedés feltételei és szükségletei határolják be. Ebben a folyamatban a magyar társadalmat érő legnagyobb kihívás az ésszerű, az ország érdekeit szem előtt tartó alkalmazkodás a nemzetközi és regionális folyamatokhoz. A párt azonban nem ismerte fel kellőképpen, hogy az alkalmazkodás és a sajátos hazai modernizáció strukturális szempontból az alternatívák közötti választás keretei között is érvényesülhet. Az MSZP a társadalom kialakuló és jövőbeni struktúráját predetermináltként értelmezte. Hagyta, hogy a domináns érdekcsoportok cselekvési késztetései csakis egy irányba, nevezetesen a szélsőséges polarizáció irányába tereljék a makrostrukturális mozgásokat. Szemhatáron kívül maradt, hogy a globalizációs és transzformációs folyamatok keretei között sincs predeterminált alapstruktúra, tehát a mai piacgazdasági folyamatokra is különböző társadalomszerkezeti variánsok épülhetnek fel. Így felépülhet a szélsőséges egyenlőtlenségek rendszere – ami nálunk az elmúlt négy esztendőben akadálytalanul érvényesült –, ugyanakkor lehetséges a jóléti társadalom modifikált változatának kiteljesedése is. A társadalmi berendezkedés konkrét módja és az adott országban célszerű variánsa tehát nem a globalizáció vagy a magántulajdonra épülő versenygazdaság elháríthatatlan adománya vagy következménye, hanem az alternatívákban

* Az írást vitaindító cikknek szánjuk.

mozgó társadalmi cselekvés szándékolt, vagy esetleg nem kívánt következménye.

A szocialisták vezette kormányzatot elsősorban a gazdasági hanyatlás megfékezésének és a gazdaság perspektivikus növekedési pályára állításának feladatai foglalkoztatták. Ezt a feladatot a Horn-kormány alapvetően sikeresen oldotta meg. A makrogazdasági indikátorok egyértelmű javulása kétségtelen. Ezt a lakosság jelentős része is honorálta. A választásokat megelőző esztendőben szignifikánsan növekedett a kormány pozitív minősítése, mégpedig a választók minden csoportjában. Érdemes megjegyezni, hogy az empirikus felvételek egybehangzó tapasztalata szerint az érdemet a választók egyértelműen az MSZP-nek tulajdonították, és ezt a támogatás növelésében is kifejezték. A 94-es szavazóbázis kétharmadát elvesztő MSZP egy esztendő alatt képes volt visszaszerezni korábbi globális támogatottságát. Ez kétségtelenül a párt által folytatott gazdaságpolitika társadalmi elismerése.

A siker azonban teljességgel aszimmetrikus. Az MSZP ugyanis úgyszólván semmit nem tett annak érdekében, hogy korlátozza vagy megfékezze azokat a jórészt spontán strukturális folyamatokat, amelyek egy extrém módon polarizált társadalmi szerkezet kialakulásához vezettek. Az elmúlt négy esztendőben egy olyan erőteljesen hierarchizált, piramisszerűen felépülő makroszerkezet alakult ki, amelyben a társadalom mintegy egyharmada reménytelenül leszakadt, nem birtokol semmiféle olyan erőforrást, ami a kapitalista piacgazdaság körülményei között az egyéni élethelyzetek javításának minimálisan szükséges feltétele. Az egyenlőtlenségek konzisztenciája rendkívül merev, nemcsak az anyagi, hanem a tudásbeli javak, sőt, e javak megszerzésének esélye is szélsőségesen egyenlőtlenül alakul a társadalomban.

Ezek a strukturális folyamatok egy olyan társadalomban zajlottak le, ahol az állampolgárok túlnyomó többsége a társadalmi igazságosság, az esélyegyenlőség és a szociális biztonság értékeihez igazodik. Tehát mindennél fontosabbnak tartja a létbiztonságot, az egyenlőtlenségek elviselhető mértékét, továbbá azt, hogy a társadalmat alkotó egyének szociális hovatartozásuktól függetlenül vehessenek részt az iskolázásban, egyáltalán az egyenlőtlen pozíciók megszerzéséért folyó igen kiélezett versenyben. A Magyar Szocialista Párt az elmúlt négy esztendőben ezt a sajátos értékrendű társadalmat vezette egy olyan strukturális berendezkedés felé, amelyre ezek az értékek egyáltalán nem jellemzőek, amelyre a magyar társadalom többsége nem vágyakozik, és amelynek szélsőségesen neoliberális értékeit nem hajlandó befogadni. Az alapproblémát nem az anyagi javak elosztásának kialakult rendje okozza. A társadalmi polarizáció semmiképpen nem szűkíthető le arra a folyamatra, amit a jövedelemkülönbségek gyors növekedése jellemez. A korábbi négy-öttszörös jövedelemkülönbségek közel nyolcszorosukra nőttek a két szélső decilis között. Ez ugyan jelentős probléma, hiszen a jövedelmi viszonyok az emberek társadalmi közérzetét és egész életvitelét rendkívül erőteljesen befolyásolják, a strukturális torzulás mélyebb háttere azonban az, hogy az egyének társadalmi helyváltoztatásához, státusmobilitásához szükséges erőforrásai szélsőségesen egyenlőtlenül oszlanak el, a társadalom mintegy felét reprezentáló alsó osztályok esetében pedig generális erőforráshiányról beszélhetünk.

A kialakult polarizált társadalomszerkezet két szegmensre épül. Az egyik a tulajdonszerkezettel függ össze, nevezetesen azzal, hogy Magyarországon olyan termelőtulajdonnal, amely megélhetést biztosít és amelyet egyúttal gyarapítani is lehet, a lakosságnak mindössze néhány százaléka rendelkezik. Ez a tulajdonosi csoport nem növekedett az elmúlt négy esztendőben, sőt, sokkal inkább a tulajdon koncentrációjára volt megfigyelhető. A közép- és kistulajdonosok igen szerény aránya önmagában is megkülönbözteti Magyarországot a nyugat-európai típusú társadalmi szerkezetektől. Egy olyan társadalomban, ahol a tulajdon ennyire koncentráldott, a társadalmi felemelkedésben, az egyének strukturális mozgásterének kijelölésében a tudásjavak játsszák a meghatározó szerepet. Ezeknek a javaknak a megszerzését azonban a szocialista vezetésű, de neoliberális elvek alapján működő kormányzat egyre konzekvensebben összekötötte a birtokolt anyagi erőforrásokkal. Ezzel megteremtette a polarizáció konzerválódásának társadalompolitikai és strukturális feltételeit. A magyar társadalom kétödöde semmiféle olyan tudásjavakat nem birtokol, amelyeket munkamegosztási pozícióra lehetne váltani. Ennek ellenére az állam az iskolázás piacosításának erőltetett menetét forszírozta. Megfeledezett azokról, akik a releváns tudásjavakat saját erőforrásaik alapján nem képesek megszerezni. A tudástőke piacosítása azt az üzenetet közvetítette az állampolgárok számára, hogy a Magyar Szocialista Párt érzéketlen az alsó rétegek problémái iránt, s olyan politikát követ, amely kifejezetten gátolja a rendkívül nehéz helyzetbe jutott új alsó osztály élethelyzet-javulásának esélyét. Ha az MSZP a társadalomszerkezet alakulását a szociáldemokrata értékek és elvek szellemében kívánta volna befolyásolni, akkor a tudásjavakhoz való hozzájutás lehetőségeinek társadalmi méretű kiterjesztését állította volna a strukturális politika centrumába. Ez esetben olyan restrukturáló mechanizmusok léphettek volna működésbe, amelyek a státusemelkedést biztosító, illetve a státust stabilizáló tudás megszerzését elvileg elérhetővé tették volna az alsó osztályok számára is. Azok a hatalmi döntések azonban, amelyek az elmúlt években konzekvensen összekapcsolták az egyének által birtokolt anyagi erőforrásokat a kurrens tudásjavak megszerzésének lehetőségével, az oktatási rendszert és az oktatáspolitikát mint restrukturáló mechanizmust a polarizált társadalmi szerkezet kiépítésének és újrateremtésének eszközévé tették.

Az MSZP nem ismerte fel, hogy amennyiben nem egy kettőszakadt társadalmi szerkezet fenntartása és újratermelése a cél, akkor az állampolgárok számára erőforrás-gyarapító intézményeket kell működtetni. Ez egyébként nem ütközött volna sem a gazdaság stabilizálásának, növekedési pályára állításának céljaival, sem a globalizációs folyamatokba való beilleszkedés szükségleteivel, hiszen a társadalmi tudásbázis fejlesztése a gazdaság dinamizálásának éppúgy nélkülözhetetlen feltétele, mint a politikai stabilitás megőrzésének. Ennek a stabilitásnak a fenntartására ugyanis csak akkor van esély, ha a társadalom túlnyomó többsége valamilyen perspektívát lát maga előtt, ha reális mozgáspálya nyílik azok számára is, akik a társadalom alapzatán állnak. A szocialista kormányzat tehát kitörési pontokat találhatott volna abból a strukturális kátyúból, amely hosszú ideje gátol bennünket. Ilyesmire azonban egyáltalán nem tett kísérletet. A piacgazdaságra épülő, spontán

társadalmi hatásokat kormányzati befolyás nélkül hagyta érvényesülni, következőképp a végeredmény csakis egy polarizált társadalom lehetett. A strukturális folyamatok társadalmi befolyásolása szerteágazó cselekvési lehetőséget kínált. Ilyennek tekinthető az elosztási viszonyok hatalmi befolyásolása, a regionális egyenlőtlenségek enyítése, a lakásmobilitás elősegítése stb. A strukturális folyamatok befolyásolásának legfontosabb stratégiai területe azonban mindenképpen az oktatási rendszer lehetett volna.

3. Miután feltételezem, hogy az MSZP nem tagadta meg az alapvető szociáldemokrata értékeket, az elhibázott struktúrapolitika a társadalmi makrofolyamatok téves megítélésével függhetett össze. Számos jel szerint a szocialista kormányzat egy olyan felfogást tett magáévá, amely szerint a gazdasági fellendülés megindítását, s egyedül a gazdasági szférát tekintette olyan területnek, mint ami önmagában is meghatározza a makrotársadalmi történéseket. Vagyis teljes egészében a piacgazdasági folyamatokra bízta magát. Ez a felfogás voltaképpen azonos a neoliberális paradigma lényegével. Legfeljebb ehhez a paradigmához a szociálisták azt az illúziót társították, hogy a gazdaság növekedési pályára állása és tartós dinamikája automatikusan megoldja a szociális problémákat, és az állampolgárok számára elviselhető társadalmi berendezkedést eredményez. Nyilvánvaló, hogy kardinális tévedésről van szó. Ha ugyanis a társadalom strukturális viszonyainak alakulását a piaci mechanizmusok vezérlik, akkor bárminemű gazdasági dinamika közepette is a szélsőségesen egyenlőtlen társadalmi viszonyok rendszere alakul ki. A szociáldemokrata alternatívát tehát átmenetileg sem lehetséges liberális alternatívával felcserélni. Nem arról van szó, hogy előbb kiépül a piacgazdaság, látványosan felvirágzik, és azután jöhet a szociáldemokrata alternatíva, hanem arról, hogy az országban kialakuló társadalmi berendezkedést az MSZP-nek a szociáldemokrata elvek érvényesülésének keretei között kellett volna befolyásolnia. Ezt a szociáldemokrata alternatívát az MSZP egyáltalán nem fogalmazta meg, sem a közeli, sem a távlatos társadalmi folyamatokat tekintve. Megengedte magának azt a luxust, hogy zárójelbe tette, jobb időkre halasztotta ezeknek az elveknek a képviselését.

4. A szocialista-szociáldemokrata identitás feladása nemcsak azzal a látványos következménnyel járt, hogy a 94-es szavazóbázis jó kétharmada átmenetileg elfordult az MSZP-től, és a legutóbbi választásokon is csak azért mentette meg ezt a pártot a katasztrofális vereségtől, mert a másik alternatíva, amit a Fidesz és szövetségesei nyújtottak, még inkább taszító volt számára, mint az MSZP elmúlt négy évben követett politikája. Következőképp a stratégiai szavazóbázis a legkisebb rossz logikája, illetve az „adjunk a pártnak még egy lehetőséget” elve alapján szavazott a szocialista pártra. Alighanem ez volt azonban az utolsó esete az elnéző megbocsátásnak. Ha a párt nem alakítja ki és a politikai vonalvezetésben nem érvényesíti következetesen a szociáldemokrata identitást, akkor a baloldali szavazók a következő választáson végérvényesen búcsút mondanak ennek a pártnak.

5. Figyelembe kell venni, hogy a szociáldemokrata struktúrapolitika ma már jóval nagyobb akadályokba ütközik, mint négy esztendővel korábban. Ami ugyanis a társadalomszerkezet szférájában az elmúlt években megtörtént, az determináló módon befolyásolja a struktúrapolitika mozgásterét. Má-

ra gyakorlatilag kialakult a társadalom alapszerkezete, sőt, jórészt konszolidálódott. Következésképpen a domináns társadalmi érdekek ennek a szélsőségesen polarizált szerkezetnek a fenntartásához és reprodukálásához kötődnek. A mai struktúra mögött tehát olyan érdekérvényesítő képesség rejlik, ami nagy valószínűséggel stabilizálni képes a kialakult polarizált szerkezetet. Ennek a fragmentáltságnak kedveznek bizonyos globalizációs folyamatok is. A jóléti rendszerek a középosztályosodott társadalmakban is válságtüneteket produkálnak. Az alsó osztályokhoz tartozók aránya növekszik. A polarizációs tendenciák számos országban erősödnek. Ez újólág megerősíti, hogy indokolatlan volt, és ma is indokolatlan abban bizakodni, hogy a gazdasági növekedés, a jövedelemtermelő-képesség kedvező alakulása oly módon befolyásolja a strukturális folyamatokat, hogy a már létrejött polarizáltság egyre inkább oldódik. Sokkal inkább az a tapasztalat, hogy a gyors gazdasági növekedés is felerősítheti a társadalmi szegregáció bizonyos formáit. A fejlett országokban is kialakulóban van az „örök munkanélküliek” csoportja, a szakképzetlenek végérvényesen kiszorulnak a munkapiacról, felerősödik az etnikai szegregáció stb. A nagy tudásbázisú és növekvő információtartalmú szakmák és társadalmi érdekcsoportok még inkább perifériára tolják azokat, akiknek pozíciói korábban is fizikai erőfeszítéshez vagy a repetitív munkákhoz kapcsolódtak. A szegregálás társadalmi technikái is tökéletesednek. Általában azonban a szolidaritás megvonásának tendenciája érvényesül. Hazánkban mindezt felerősíti a kialakult duális gazdaságszerkezet tartós fennmaradása, vagyis az exportszektorok és a hazai piacra termelők szétválása, és az utóbbiak, a nagyjából hazai igényeket kielégítő termelőszervezetek önmagukban is konzerválhatják a munkaerő kedvezőtlen képzettségét és a munkapiaci szegregálódást. A kialakult struktúra konzerválódását erősíti az a körülmény is, hogy a kilencvenes évek közepére megszűnt az új elit veszélyeztetettsége, és ez mindaddig fennmarad, amíg maga a politikai stabilitás nem kerül veszélybe. Az MSZP esete is azt mutatja, hogy az új elit biztonságérzete lényegesen felülmúlja a társadalmi makrostruktúra stabilitásának szintjét. A jelenlegi hatalmi, gazdasági és logokratikus elit, úgy tűnik, elégedett a kialakult társadalomszerkezettel.

Az új szerkezet veszteségeinek egyelőre nincs módjuk a kialakult kétharmados-egyharmados modell megváltoztatására. Feltehető, hogy a vesztesek egy része továbbzuhan, ugyanakkor egy nagyon behatárolt, középosztályszerű képződmény mégiscsak konszolidálódik. A társadalmi kettészakadás máris növeli a populista mozgalmak versenyképességét, de a strukturális mozgás irányát ezek a szélsőséges proteszt-mozgalmak egyelőre nem képesek megfordítani. Végeredményben a belátható társadalmi távlatban most már az alapjaiban kialakult háromosztályú társadalmi szerkezettel kell számot vetni. Létezik egy kis számú uralkodó osztály, amely mögött a társadalom mintegy egyharmadát reprezentáló és belülről is igen tagolt középosztály alakult ki. Ennek léte főként a multinacionális vállalatok, a bankszektor, a közszolgáltatás és a szolgáltatás szférájához kötődik. Ugyanakkor lényegében tartósan fennmarad az alsó kétharmad, de belülről feltehetően tovább differenciálódik. Távlatosan is újratermelődik az integrációból teljesen kiszoruló társadalmi csoport, amely az új generáció körében is mintegy 20 százalékot reprezentál.

Ugyanakkor az alsó rétegekhez tartozók egy része az esetleg növekedésnek induló hazai kis- és középvállalkozások keretei között, továbbá a fekete- és szürkegazdaságban próbál szert tenni a létfenntartásához szükséges egzisztenciális javakra.

Ilyen körülmények között most már minden korábbinál nehezebb szociáldemokrata értékeket hirdetni és realizálni. Természetesen a mai helyzet sem alternatíva nélküli. A feladat most elsősorban a fentebb bemutatott strukturális folyamatok egyértelműen negatív hatásainak korlátozása lehetne. Ehhez azonban a strukturális folyamatokat érintő társadalompolitikában stratégiai irányváltásra lenne szükség. Ha nem egy kettészakadt társadalomszerkezet fenntartása és újratermelése a cél, akkor az állampolgárok számára erőforrás-gyarapító intézményeket kellene kialakítani. Ezek legfontosabbika az oktatási rendszer. Az iskolázási lehetőségek kiterjesztése és az oktatás társadalmi áteresztőképességének javítása most kedvezőbb feltételekkel találkozhat, mint a rendszerváltás óta bármikor: a gazdaság stabilizálódni látszik, a növekedés megindult. A globalizációs folyamatokhoz való csatlakozás ösztönzően hat a külső beruházókra. Az idetelepült multinacionális cégek a hazai gazdasági környezetet kezdik integrálni. A multik a képző intézmények irányában is tájékozódnak, továbbá a hazai gazdasági szervezetek is kezdik kiépíteni kapcsolataikat a képzési rendszerrel. A társadalmi tudásbázis fejlesztése tehát egybeesik a gazdasági növekedés dinamizálásával, továbbá az a strukturális céllal is, hogy a társadalom jelenleg esélytelen tömegei számára is valamilyen mozgáspálya nyíljon. Az MSZP azonban rabja maradt az oktatás piacosításának, és még a kampányidőszak kiélezett periódusában is inkább a neoliberális paradigmát képviselte.

6. A fentiek – úgy vélem – kellőképpen rávilágítanak az MSZP választási vereségének makro-összefüggéseire. Az MSZP a neoliberális társadalompolitikai paradigma konzekvens alkalmazásával vélte megalapozhatónak a maga társadalmi sikerességét, holott társadalmi beágyazottsága egyértelműen baloldali természetű. Ha erről a párt megelégedezik, akkor nincs keresnivalója a hazai politikai palettán. Következésképp nem létezik sürgősebb és nagyobb igényű feladat, mint a szocialista identitás megalapozása és olyan programértékű megfogalmazása, amely világos és egyértelmű üzenetet közvetít a stratégiai szavazóbázis és a társadalom egésze számára. A szocialista párt potenciális fölénnyel más pártokkal szemben nemcsak abban jut kifejezésre, hogy a párt nagyméretű stratégiai szavazóbázissal rendelkezik. A dolog lényege az, hogy a szociáldemokrata elvek az elszegényedett magyar társadalomban az emberek túlnyomó többségének vágyait és igényeit fejezik ki. Ezáltal a szavazategyűjtésnek olyan lehetősége kínálkozik, amit a legutóbbi választásokon sokkal inkább a Fidesz ismert fel és használt ki, hiszen ez a párt a saját pályáján verte meg a szocialistákat akkor, amikor például meghirdette a tandíjmentességet, és a szociális érzékenység számos jelét deklarálta.

7. Az MSZP választási vereségének strukturális háttere azonban egyértelmű. Az állampolgárok mintegy 60 százaléka a politika korrekcióját igényelte. Erre azonban a szocialista párt nem mutatott semmiféle hajlandóságot, és főként nem fogalmazott meg az állampolgárok számára vonzó, konk-

rét elképzeléseket. Voltaképpen a „Tartsuk a jó irányt!” szlogen határozta meg a kampánystratégiát. Ez a kevésbé mobilizáló szlogen, amit az SZDSZ fogalmazott meg, de amelyhez az MSZP kampánylogikája is igazodott, semmi mást nem jelentett, mint azt, hogy a kialakult társadalmi berendezkedésen egyik párt sem kíván jelentős mértékben változtatni.

Ez az üzenet nem egyszerűen taktikai hiba volt, hanem kardinális stratégiai tévedés. Hiszen az MSZP a szociáldemokrata értékek további elbizonytalanítását közvetítette a baloldali szavazók számára. Erre a közlésre a stratégiai szavazóbázis egyötöde elfordulással reagált. A választási stratégiát meghatározó pártkongresszust követő hat hét alatt mintegy 300 ezer szavazó távozott a stratégiai szavazóbázisból. Ezek távol tartották magukat a parlamenti választás első fordulójától is. A két forduló között elvégzett reprezentatív felvétel egyértelművé tette a stratégiai szavazóbázis egy részének tiltakozó jellegű távolmaradását. Az első fordulóban a baloldali identitáscsoport 46 százaléka, az egykori párttagok 42 százaléka, a vezetők és menedzserek 43 százaléka szavazott az MSZP-re. Február végén azonban az említett csoportokhoz tartozóknak még az 58, 52, illetve 50 százaléka az MSZP elkötelezett szavazójának nyilvánította magát. Az elfordulás tehát a pártkongresszust követő néhány hét alatt következett be, ez alatt az idő alatt csökkent az MSZP támogatottsága a kékgallérosok körében is, akik azután a második fordulóban sem álltak a szocialisták mellé.

8. A fentiekben a választási vereség stratégiai hátterét igyekeztem megvilágítani. A következőkben a taktikai jellegű összefüggéseket veszem szemügyre. A választási kampány stratégiai és taktikai szempontból egyaránt elhibázottnak bizonyult. Stratégiai tekintetben annyiban, hogy a párt mondanivalója nem tartalmazta megfelelő hangsúllyal a korrekciók, a változtatások készségét. A kampány egy olyan öngazoló sikerlogikára épült, amelynek háttére valószínűleg az a feltevés lehetett, hogy a választópolgárok nem ismerik a gazdaság szférájában elért eredményeket, következésképpen el kell mondani, hogy az MSZP a gazdaságot fejlődési pályára vezérelte, miközben a reálbérek javulása is megkezdődött. Ez a sikerpropaganda bumeráng-effektusként működött. Nem esett ugyanis egybe az állampolgárok mindennapi tapasztalatával. Az emberek kétharmada elégedetlen volt a saját helyzetével, az ország gazdasági állapotával, egyáltalán mindennel, ami körülveszi. Ilyen körülmények között a siker sulykolása elutasító attitűdöket gerjesztett. Itt tehát a mértékkel volt probléma, továbbá azzal, hogy a választópolgárok elsősorban az iránt érdeklődtek, mit kíván tenni az MSZP a jövőben, miként korrigálja, egyáltalán korrigálni kívánja-e az országban kialakult torz helyzeteket. Erről azonban a párt semmiféle értelmes dolgot nem tudott mondani. Mindezt a Fidesz kiválóan kihasználta, és a helyzettel elégedetlen szavazók integrálásában igen eredményesen alkalmazta azt a taktikai érvelést, hogy a szocialistáknak nincs mondanivalójuk a jövőről, csupán a Fidesz-programot bírálják, és a Fidesz-szel foglalkoznak.

Végeredményben a választók többségében az a benyomás alakulhatott ki, hogy ha az MSZP kizárólag az eddigi politikát kívánja folytatni, akkor inkább meg kéne próbálkozni egy új hatalmi aktorral, amely hajlandóságot mutat a változtatásokra. Ez az egyre inkább érlelődő és társadalmi sztereo-

tipiaként terjedő felismerés egy olyan integrációt hozott létre a Fidesz körül, amellyel az MSZP képtelen volt felvenni a versenyt. Pedig meglehetett volna, hiszen teljesen egyértelmű volt, hogy jelentős korrekciók nélkül semmiféle politika nem lehet sikeres. Ezt nevezem stratégiai tévedésnek.

A taktikai hibák az elbizakodottságból adódtak, nevezetesen abból a feltevésből, hogy az MSZP és koalíciós „testvére” mindenképpen megszerzi a mandátumok többségét. A párt egyszerűen nem hitte el a mértékadó közvélemény-kutatási eredményeket, némely exponens pedig nyilvánosan is falszifikációval vádolta meg azokat, akik a Fidesz felzárkózására vonatkozó, valószínűsítő folyamatot megjelenítették. Ez az elbizakodottság és felfuvalkodottság azután párosult egy olyan primitív taktikával, amelynek az volt a lényege, hogy a szocialisták az alternatívánélküliséget deklarálták, vagyis azt, hogy a jelenlegi kormányzásnak nincs alternatívája. Ez egyszerűen felbőszítette az értelmiséget, és rendkívül rövid idő alatt a Fidesz vonzáskörébe terelte a hazai szellemi, értelmiségi réteg nagy részét. A Fidesz támogatottsága az értelmiség körében alig másfél hónap alatt 30 százalékról 52 százalékra nőtt, miközben a szocialistáké csökkent. Az elbizakodottság és az „ügyis nyerünk” hangulat lanyha választási kampányhoz vezetett, amely még arra is alkalmatlan volt, hogy az MSZP törzsszavazóit mobilizálja.

9. Világosan ki kell mondani, hogy az MSZP csakis abban az egy esetben nyerhette volna meg a választásokat, ha a jobboldalon semmiféle integráció nem jön létre, az MSZP pedig megőrzi az év elején mért társadalmi támogatottságát. Egyik feltétel sem teljesült. Az MSZP márciusban és áprilisban 7 százalékot veszített, az SZDSZ pedig nem tudott a mélypontról elmozdulni. Ugyanakkor a Fidesz egyrészt integráló párttá vált, amely elsősorban a proteszt-szavazatokat, még pontosabban a változtatást igénylő állampolgárok szavazatait integrálta. Másfelől kiválóan működött az ellenzéki taktika, hiszen a célszerű visszaléptetésekkel mintegy 50 mandátummal nőtt a második fordulóban az ellenzéki pártok szavazategyűjtő képessége. A két forduló közötti időszak pánikkampányt eredményezett. Ennek a pozitív hozama az volt, hogy az MSZP mobilizálta a teljes stratégiai szavazóbázisát. Az első fordulóhoz képest mintegy félmillióval nőtt azok száma, akik a szocialistákra voksoltak. Miután azonban a politikai mező dichotomizálódott, az MSZP pedig magára maradt, az ellenkező oldalon felsorakozók erőfölénye nem lehetett kérdéses.

10. Az MSZP-nek akkor lehetett volna esélye a választások megnyerésére, ha 1997 második felében, de legkésőbb 1998 elején olyan választási programot konkretizál, amely a szociáldemokrata értékekhez való visszatérést körvonalazza. Ez nem történt meg. Mindez csalódottságot keltett a stratégiai szavazóbázisban, a szocialistákhoz nem kötődő választópolgárok szemében pedig a szocialista-szabaddemokrata koalíció elvesztette a vonzerejét. Ha nincs korrekciós készség, akkor egy nagyon nehéz helyzetben lévő társadalomban semmiféle kormányzópártot nem érdemes támogatni. Az állampolgárok voltaképpen ennek a hétköznapi racionalitásnak az alapján döntöttek el, hogy melyik pártra voksoljanak. Hogy az első fordulóban a részvétel megkülönböztetetten kedvezőtlenül alakult, annak pedig az a háttér, hogy a Fidesz-alternatíva sem volt egyértelműen vonzó, hiszen ennek a pártnak a

kormányzókéességét, az ország irányítására való alkalmasságát erős fenntartásokkal ítélték meg a választók. Ilyen szempontból a Fidesz-t nem tekintették a szocialistáknál nagyobb potenciállal rendelkező pártnak. Az a perspektíva pedig, hogy a Fidesz az MDF-fel és a kiscgazdákval kormányoz, sokakat kifejezetten aggályokkal töltött el. A választók távolmaradása tehát a pártkínálattal szembeni averziókat fejezte ki. Hogy a második fordulóban nem csökkent a résztvevők aránya, az részint az MSZP mobilizálóképességének az eredménye, továbbá annak tudható be, hogy a két választási forduló között a részvételi szándékkal jellemezhető jelentős részében véglegesen megérlelődött az az elhatározás, hogy leváltják az eddigi kormányzatot.

11. Az elmondottakból az következik, hogy az MSZP társadalompolitikájában és egész társadalomszemléletében alapvető korrekciókra és számos területen irányváltásra lenne szükség. A párt jövője attól függ, hogy erre az irányváltásra, vagy a politika zsargonjában megújulásra képes és alkalmas lesz-e. Ennek ma még számos feltétele hiányzik. A párt nem rendelkezik a stratégiai látásmód megalapozásához nélkülözhetetlen, logokratikus erőforrással. A káderpárt eltaszította az értelmiséget. Az MSZP nem tartott igényt a párttal erősen szimpatizáló értelmiség bevonására sem. Enélkül azonban a szocialista párt nem megy semmire. Másfelől látni kell, hogy a párt stratégiai szavazóbázisa rendkívül erősen kötődik az életkorhoz. A 40 évnél fiatalabbak körében a pártnak nincs számottevő beágyazottsága. Mindezt tetézi, hogy a fiatal kohorszokban a baloldali orientáció is szórványos. Ilyenformán a párt identitásának fenntartása és újratermelése szocializációs feladatokkal is egybefonódna. Nevezetesen a baloldali értékek megjelenítése, terjesztése, legitimálása is stratégiai feladat. Erre azonban a káderpárt kevésbé képes. Némely területeken a domináns pártelit ügyes, de ezek a területek nem a legitimáció szférái. Következésképp a párt vezetésében is érvényesíteni kellene az egysíkú káderstílust átszínező és más látásmódokat is integráló részvételt.

Ilyenformán tehát a mostani választások tapasztalataiból messzemenő konzekvenciák vonhatók le mind az MSZP szellemi kapacitásának javítását, mind az értelmiséggel való kapcsolatokat és a versengő többpártrendszer keretei közé illeszthető politikai stratégiát és taktikát illetően. Ez utóbbi tekintetben az MSZP az elmúlt években jobbra úgy viselkedett, mintha az egypártrendszer keretei között, magán a párton belül kellene eldöntenie az erőpozíciók alakulását. Úgy látszik, a káderekből rekrutált pártelit reszocializációja még nem történt meg.

12. Végezetül nem hagyható szó nélkül az az empirikus tapasztalat sem, hogy az MSZP egyéni jelöltjei igen sok helyen a pártlistás szavazat mintátlagát sem érték el. Számos olyan megyét lehetne felsorolni, ahol a képviselőjelöltek egy része vagy mindegyike kevesebb szavazatot gyűjtött, mint a megyére jellemző MSZP-mintaátlag. Hogy miért ilyen jelölteket indított a szocialista párt, az nyilvánvalóan belső ügy. A tanulság azonban egyértelmű. Kiváltképp egy dichotomizált pártrendszerben, ahol hallatlanul kiélezett verseny folyik a mandátumokért, a pártok választási esélyét nagy mértékben befolyásolja a reprezentáns személyek valenciája, szavazatgyűjtő képessége.

* * *

A parlamenti választások tanulságai szerteágazóak. Bár a szocialisták a vereség ellenére is jelentős társadalmi támogatottságot élveznek, a viszonylag nagy méretű szavazóbázis aligha adhat okot a meglegedettségére. Számos jel szerint a pártnak a kardinális változások szükségletével kell számot vetnie. Jövőbeli erőpozícióját pedig döntően az határozza meg, hogy képesnek és alkalmasnak bizonyul-e a szociáldemokrata alternatíva programértékű megfogalmazására és konzekvens képviselésére. Egyébként a szociáldemokrata alternatíva versenyképessége, vonzereje meglehetősen egyértelmű. Olyan társadalmi célokról és értékekről van szó, amelyekre a mostani, szélsőségesen tagolt magyar társadalom jelentős része fogékony. A szociáldemokrata alternatíva szociológiai bázisa tehát nem kérdéses. Sokkal inkább bizonytalan, hogy miként alakulhat ki a hazai politikai mezőben egy olyan szociáldemokrata identitást reprezentáló párt, amely racionálisan adaptálja és hitelesen képviseli az Európa oly sok országában sikeres szociáldemokrácia politikai értékrendjét.